

ЕТАПИ ФОРМУВАННЯ ВМІНЬ І НАВИЧОК ПРОФЕСІЙНОГО СПІЛКУВАННЯ АКТОРА У ПРОЦЕСІ СТВОРЕННЯ ДИПЛОМНОЇ ВИСТАВИ

Стадніченко Н. В.

*кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри акторської майстерності
Запорізький національний університет
вул. Жуковського, 66, Запоріжжя, Україна
orcid.org/0000-0002-7625-4416
stadnichenko.nadejda@gmail.com*

Ключові слова:

*кваліфікаційний екзамєн,
професійне спілкування,
навчальний процес,
кваліфікаційна вистава,
репетиція, роль, взаємодія,
партнер.*

Зміст статті полягає у висвітленні процесу формування вмінь і навичок професійного спілкування майбутніх акторів відповідно до етапів підготовки до кваліфікаційного екзамєну, а саме створення дипломної вистави. З метою вивчення всіх аспектів цього питання розглянуто науково-теоретичні, педагогічні, мистецтвознавчі підходи до зазначеної проблеми в роботах відомих вітчизняних і зарубіжних науковців, театральних педагогів та діячів театру. Підкреслюється роль театру як суспільно значущого видовищного мистецтва, популярність якого зумовлена його специфікою – публічним показом різножанрових літературних творів із використанням різноманітних засобів художньої виразності, спрямованих на налагодження людського взаєморозуміння в усіх аспектах життя. Наголошується на важливості ролі театру у процесі відкриття кожним окремо взятим індивідом та суспільством загалом додаткових можливостей для спілкування на емоційному, інтелектуальному, етичному й естетичному рівнях. Професійне спілкування актора визначається як провідна ознака його творчої діяльності. Зроблено акцент на важливості підготовки майбутнього актора до комунікації, налагодження спілкування з глядачем, провокування його на емоційні реакції щодо подій на сценічному майданчику з метою повноцінної реалізації творчого задуму. Зосереджено увагу на важливості ролі актора у здійсненні сценічної взаємодії у процесі суб'єкт-суб'єктного, суб'єкт-об'єктного та суб'єкт-предметного спілкування з використанням засобів, що притаманні різним видам мистецтв. Підкреслюється важливість напрацювання акторами, учасниками творчого проєкту навичок прийняття необхідних рішень щодо організаційних і творчих проблем, налагодження процесу професійного спілкування між членами колективу, їх тісної взаємодії у процесі випуску кваліфікаційної вистави. Висвітлено методи формування вербальних і невербальних засобів професійного спілкування актора у процесі опанування знань із фундаментальних, професійно орієнтованих дисциплін, а саме: «Майстерність актора», «Сценічна мова», «Сценічний рух», «Вокал», «Хореографія», «Історія зарубіжного театру», «Історія українського театру», «Психологія мистецтва», «Етика», «Історія мистецтва». Визначено етапи створення дипломної вистави, рівні оволодіння засобами акторської майстерності на кожному етапі та практичного використання набутих професійних умінь і навичок кожним студентом. Висвітлено напрями пошуку шляхів удосконалення творчого та організаційного аспектів освітнього процесу у вищому навчальному закладі з метою підвищення рівня фахової підготовки майбутніх акторів, формування їх готовності до професійного спілкування під час роботи над роллю у кваліфікаційній виставі.

STAGES OF FORMATION OF ABILITIES AND PROFESSIONAL COMMUNICATION SKILLS OF AN ACTOR IN THE PROCESS OF CREATING A QUALIFICATION EXAM

Stadnichenko N. V.

*Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor at the Department of Acting
Zaporizhzhia National University
Zhukovskoho str., 66, Zaporizhzhia, Ukraine
orcid.org/0000-0002-7625-4416
stadnichenko.nadejda@gmail.com*

Key words: *qualification exam, professional communication, educational process, qualification performance, rehearsal, role, interaction, partner.*

The content of the article is to study the formation of professional communication skills and abilities of future actors in accordance with the stages of qualifying exam preparation, namely the creation of a thesis. Scientific-theoretical, pedagogical, art approaches to this problem have been considered by the famous native and foreign scientists, theater teachers and theater figures works exploring in order to study all aspects of this issue. The article underlines the role of theater as a socially significant performing art, the popularity of which is determined by its main feature which is a public display of literary works of various genres using multitude of means of artistic expressiveness aimed at improving the human mutual understanding in all aspects of life. It also emphasizes the importance of theater's role in the process of discovery by each individual and society as a whole of the additional opportunities for communication on emotional, intellectual, ethical, and aesthetic levels. The professional communication of an actor is characterized as a leading feature of actor's creative activity. An emphasis is placed on the importance of preparation of the future actor to communication, establishing of conversation with the audience, provoking his emotional reactions to the events on the stage with a goal of full realization of a creative idea. The focus is put on the importance of the role of actor in performing of stage interaction in the process of subject-subject, subject-object and subject-topic communication using means characteristic to various types of art. The importance of development of skills of solving for organizational and creative problems, adjustment of process of professional communication between team members, their close interaction during the release of the qualifying performance by actors, participants in the creative project is highlighted. The formation of verbal and nonverbal methods of actor's professional communication techniques in the process of fundamental, professionally-oriented disciplines, such as "Acting", "Theatrical language", "Stage movement", "Vocal", "Choreography", "Foreign theatre history", "Ukrainian theater history", "Art psychology", "Ethics", "History of art" knowledge mastering has been highlighted. The stages of creating a diploma performance, the levels of professional skills and abilities acquiring by the means of acting at each stage and the practical use of them by each student are determined. The search of ways to improve the creative and organizational aspects of the educational process in higher education in order to increase the future actors professional training level, the formation of their professional communication willingness in the process at the qualifying performance role working has been covered.

Постановка проблеми. Соціокультурні зміни, пов'язані з входженням нашої держави до світового співтовариства, та зростання ролі театраль-

ного мистецтва як засобу комунікації в сучасному суспільстві зумовлюють необхідність спрямування освітньої системи на забезпечення форму-

вання духовних цінностей майбутніх фахівців у галузі театрального мистецтва, а також напрацювання комунікативних навичок і вмій, здатності до взаємодії у процесі реалізації творчих задумів у міжнародних та вітчизняних колективних мистецьких проєктах.

Актуальність вирішення окреслених питань відображена в державних нормативних документах (законах України «Про освіту», «Про вищу освіту», «Про культуру», Указі Президента України «Про стратегію національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2016–2020 рр.»).

Відповідно, одним із завдань фахової освіти за спеціальністю 026 «Сценічне мистецтво» є підготовка майбутнього актора до професійного спілкування як провідної характеристики професійної діяльності. Вирішення цього завдання може здійснюватися у процесі постановки кваліфікаційної вистави, що забезпечує комплексний підхід до формування вмій і навичок професійного спілкування актора.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблеми підготовки майбутнього актора до професійного спілкування в сучасній науці знайшли своє відображення під час вирішення широкого кола як теоретичних, так і практичних завдань, спрямованих переважно на вивчення загальних основ підготовки майбутніх фахівців у вищих навчальних закладах (А. Алексюк, І. Зязюн, Г. Локарева, В. Ягунов та інші науковці); питань підготовки до професійного спілкування фахівців різних спеціальностей і розвитку їхніх комунікативних умій (С. Амеліна, Ю. Єлісовенко, В. Кан-Калік, Л. Лимаренко, Т. Шепеленко та інші автори); питань щодо теоретичних основ фахової підготовки актора до професійної діяльності (Б. Брехт, П. Брук, Є. Вахтангов, Л. Волков, С. Гіппіус, Є. Гротовський, П. Єршов, Б. Захава, М. Кнебель, З. Корогодський, Г. Крісті, Л. Курбас, Д. Лівнев, В. Мейерхольд, К. Станіславський, М. Чехов та інші фахівці); питань професійного спілкування як складової частини фахової діяльності актора (А. Брудний, М. Каган, О. Копалова, І. Кулічков, О. Леонтьєв та інші вчені).

Мета статті полягає в розкритті комплексу методів формування вмій і навичок професійного спілкування майбутніх акторів згідно з етапами підготовки до кваліфікаційного екзамену – створення дипломної вистави.

Виклад основного матеріалу. Згідно з освітньою програмою підготовки фахівців за спеціальністю «Сценічне мистецтво» в Запорізькому національному університеті завданням державної атестації здобувачів вищої освіти є встановлення відповідності між змістовим і якісним рівнем виконання ролей у дипломних виставах та нормативними професійними й соціально-професій-

ними завданнями напрямів фахової діяльності (актор драматичного театру, актор кіно, диктор радіо та телебачення, актор розмовного жанру).

Визначення фактичної відповідності рівня кваліфікаційної підготовки випускників вимогам освітньої характеристики та присвоєння їм кваліфікації освітньо-професійного рівня «бакалавр» здійснюється державною екзаменаційною комісією після завершення навчання та повного виконання навчального плану вищого навчального закладу на підставі аналізу успішності навчання, оцінювання якості вирішення випускниками завдань діяльності та рівня сформованості компетентностей.

Державна атестація здобувача вищої освіти за спеціальністю «Сценічне мистецтво» передбачає кваліфікаційний екзамен зі спеціальності та захист дипломної роботи.

На кваліфікаційному екзамені студент спеціальності «Сценічне мистецтво» Запорізького національного університету має продемонструвати практичні вміння й навички володіння широким спектром знань із фундаментальних, професійно орієнтованих дисциплін, а саме: «Майстерність актора», «Сценічна мова», «Сценічний рух», «Вокал», «Хореографія», «Історія зарубіжного театру», «Історія українського театру», «Психологія мистецтва», «Етика», «Історія мистецтва». Це є теоретичною складовою частиною формування професійних умій і навичок, зокрема: знання основних етапів культурно-історичного процесу, світобачення й світорозуміння, що притаманні кожному періоду суспільного розвитку; знання жанрів театрального мистецтва та законів їх розвитку в історичній перспективі; знання характерних особливостей творчої діяльності відомих особистостей у галузі театрального мистецтва, літератури, культури; знання принципів театру, правил етики професійного спілкування актора та професійної дисципліни; знання індивідуальних особливостей реалізації творчого процесу у світлі вчення про типи вищої нервової діяльності людини; знання методів збору та обробки інформації з метою її використання у процесі роботи над творчим проєктом [4].

Під час кваліфікаційного екзамену студент має продемонструвати високий рівень володіння засобами акторської майстерності та наявність у своєму виконавському арсеналі таких професійних умій і навичок:

- уміння застосовувати на практиці засоби професійного спілкування в різних аспектах професійної діяльності;

- уміння самостійно працювати над сценічним утіленням різних за жанрами літературних творів із застосуванням засобів вербального й невербального професійного спілкування;

– уміння сприймати та розуміти авторський або режисерський задум і транслювати його глядачам у процесі професійного спілкування впродовж демонстрації твору театрального мистецтва;

– навички дотримання високої культури професійного спілкування як органічної складової частини фахової кваліфікації працівника мистецького закладу;

– уміння використовувати в роботі над реалізацією театрального проєкту здобутків і досягнень видатних майстрів, представників вітчизняних та зарубіжних театральних шкіл і мистецьких напрямів.

Згідно з вимогами освітньо-професійної програми під час складання комплексного кваліфікаційного екзамену з дисципліни «Майстерність актора» студент повинен продемонструвати наявність таких результатів навчання (*компетентностей*):

1) знання та розуміння предметної області, професійної діяльності;

2) здатності до адаптації та дії в новій ситуації;

3) здатності генерувати нові ідеї (креативності);

4) здатності до командної діяльності;

5) навичок міжособистісної взаємодії;

6) здатності до генерування, розроблення та втілення художньої ідеї;

7) здатності до публічної презентації результату своєї творчої (інтелектуальної) діяльності;

8) здатності до ефективної діяльності в колективі у процесі створення синтетичного за своєю природою сценічного твору – керівництва роботою або участі у складі творчої групи у процесі його підготовки;

9) здатності до творчого сприйняття світу та вміння відтворювати його в художніх сценічних образах;

10) здатності до оперування специфічною системою виражальних засобів (пластично-зображальними, звуковими, акторсько-виконавськими, монтажно-композиційними, сценарно-драматургічними) під час створення сценічного проєкту;

11) здатності передавати знання про сценічне мистецтво та практичний досвід різноманітними шляхами й засобами;

12) уміння працювати з мистецтвознавчою літературою, аналізувати твори літератури й мистецтва із використанням професійної термінології;

13) здатності вільно орієнтуватися в напрямках, стилях, жанрах і видах сценічного мистецтва, знати творчу спадщину видатних майстрів;

14) здатності планувати процес поетапного пошуку художнього вирішення театральних проєктів усіх видів і жанрів на високому мистецькому рівні;

15) уміння втілювати акторський і режисерський задум засобами професійного спілкування;

16) здатності застосовувати раціональні прийоми пошуку, відбору, систематизації та використання художньо-естетичної інформації творів мистецтва й літератури для втілення акторського та режисерського задумів засобами мистецтва;

17) уміння відчувати природу та характер відтворених подій, властивий їм темпоритм;

18) здатності визначати запропоновані обставини п'єси, місце кожного персонажа в системі образів п'єси, надзавдання окремої ролі та прийоми самостійної роботи над його реалізацією;

19) здатності використовувати власні навички та вміння для розроблення літературних програм, режисерських сценаріїв, постановчих і календарних планів створення вистави;

20) прагнення до постійного вдосконалення власних фізичних можливостей, використання тіла як інструмента для реалізації завдань професійного спілкування;

21) уміння володіти професійною лексикою, грамотно використовувати її у фаховій діяльності;

22) уміння визначати творчі можливості та перспективи особистого розвитку, володіти основними засобами психологічної саморегуляції;

23) здатності до постійного поповнення запасу знань у різноманітних галузях мистецтва та використання їх у професійному спілкуванні;

24) уміння виявляти тенденції розвитку сучасного театрального процесу, здійснювати аналіз естетичних запитів публіки та враховувати їх у роботі над роллю або творчим проєктом.

Під час кваліфікаційного екзамену – показу дипломної вистави, підготовка якої відбувалася протягом навчання, – здобувач вищої освіти має продемонструвати високий рівень практичної реалізації набутих теоретичних знань із фундаментальних, професійно орієнтованих дисциплін, зокрема: розуміння специфіки професійної діяльності актора, володіння вербальними й невербальними засобами професійного спілкування актора, складниками акторської техніки, елементами сценічної дії та навичками проведення дієвого аналізу драматургічного твору, використання різноманітних підходів до втілення схеми відносин між дійовими особами в межах вистави.

На нашу думку, для більшої ефективності творчих і педагогічних зусиль, спрямованих на створення кваліфікаційної вистави, необхідно розділити цей процес на декілька етапів, на яких у здобувача вищої освіти буде виявлятися рівень сформованості вмінь і навичок професійного спілкування як визначальної фахової характеристики творчої діяльності актора.

На *першому* етапі підготовки кваліфікаційної вистави здійснюється вибір літературної основи

для майбутньої вистави (драматичний, прозовий, поетичний твір), визначаються критерії вибору драматургічного матеріалу. Відбувається колективне читання та обговорення літературного матеріалу (твору), обґрунтування кожним учасником вибраного ним того чи іншого твору як літературної основи для здійснення постановки майбутньої кваліфікаційної вистави. Створюється постановчий план майбутньої вистави, розподіляються ролі.

«Застільний період» роботи над виставою є теоретичною підготовкою до практичної роботи, тобто до репетицій на сценічному майданчику. Вивчається біографія автора, історичні обставини створення вибраного літературного твору, особливості авторського стилю. Кожний учасник майбутньої вистави створює «роман життя» персонажа, надає детальний опис його характеру, систему взаємин з іншими дійовими особами, що в перспективі стане основою для створення живого сценічного характеру.

На *другому* етапі підготовки кваліфікаційної вистави здійснюється дієвий аналіз драматургічного матеріалу: вивчаються взаємини героїв, створюється схема спілкування персонажів у п'єсі, схема конфліктних ситуацій та визначаються їх причини; укладається система професійного спілкування кожного актора-виконавця в репетиційному процесі та майбутній виставі; здійснюється аналіз тексту п'єси як основи вербального засобу професійного спілкування актора. Проводиться перший етап дієвого аналізу («аналіз дії») літературного матеріалу відповідно до його складників, визначаються події всієї вистави та кожного окремого епізоду [7].

Відбувається читання за ролями та напрацьовуються навички використання слова як збудника образного мислення, фантазії та уяви, як інструмента впливу на партнера, глядача та налагодження з ними діалогічного спілкування впродовж вистави. Відповідно до системи К. Станіславського, у роботі над п'єсою здійснюється «аналіз дії» та «аналіз дією», що означає ідейно-тематичний і дієвий аналіз п'єси та кожної ролі, визначення фабули, сюжетної лінії, теми та ідеї, «надзавдання», «наскрізної дії», «контрдії», «запропонованих обставин» майбутньої вистави та кожної сцени [8].

На *третьому* етапі підготовки кваліфікаційної вистави визначається характер сценічної поведінки героїв вистави на основі створеного кожним виконавцем «роману життя» персонажа, відбувається побудова мізансцен з урахуванням створеної схеми взаємин персонажів у межах літературного твору або в межах режисерського творчого задуму як форми зовнішнього прояву основного конфлікту вистави й характеру взаємин персона-

жів. Починається цілеспрямована робота кожного виконавця над створенням художнього образу, для чого здійснюється пошук засобів сценічної виразності для трансляції специфічних рис характеру персонажа (зовнішньої та внутрішньої характерності), вербальних, невербальних у межах зазначеного жанру вистави та «запропонованих обставин», продиктованих автором літературного твору й інтерпретованих режисером.

Конструюється архітектоніка вистави (експозиція, зав'язка, розвиток дії, кульмінація, розв'язка), визначаються події та вчинки героїв вистави на кожному етапі розвитку сюжетної лінії; уточнюються «наскрізна дія» та «контрдія» для всієї вистави й окремих її епізодів із метою створення робочих етюдів, що дає можливість усебічного дослідження сценічних подій та вибору найбільш оптимального варіанта творчого вирішення майбутньої вистави [8].

На *четвертому* етапі підготовки кваліфікаційної вистави продовжується робота актора над роллю у процесі професійного спілкування під час репетиційного періоду; здійснюється «аналіз дією» як перевірка відповідності теоретичних припущень розвитку сюжетної лінії вистави та процесу формування характерів сценічних героїв, що були зроблені в «застільному періоді» й уточнені під час репетицій; відбувається пошук засобів зовнішньої та внутрішньої виразності і сценічних пристосувань, що сприятимуть найбільш глибокому розкриттю характеру кожного сценічного героя. Триває процес реалізації професійного спілкування у творчому колективі впродовж репетиційного періоду, що є втіленням одного з основних принципів театру – принципу колективності [6].

На *п'ятому* етапі підготовки кваліфікаційної вистави продовжується робота кожного члена творчого колективу над створенням художнього образу, для чого використовуються набуті теоретичні знання та практичні професійні вміння й навички професійного спілкування в роботі над окремими сценами та завершеними розділами (діями) вибраної для роботи п'єси; відбувається пошук та використання актором, відповідно до принципу системи К. Станіславського, органічності сценічної творчості, засобів внутрішньої і зовнішньої виразності як інструментів реалізації процесу професійного спілкування (пластична та розмовна характеристика, темпоритмічні, фізичні і психологічні особливості сценічного характеру тощо).

Відбувається опанування основних принципів сценічної дії та її видів у процесі роботи над створенням сценічного характеру; здійснюється реалізація навичок спрямування сценічної дії як необхідного складника професійного спілкування

актора на виконання актором творчого завдання через активний вплив на партнера і глядача, що є реалізацією принципу системи К. Станіславського щодо активності та дії.

Відбувається напрацювання внутрішнього монологу персонажа та прийомів його трансляції завдяки використанню широкого спектру засобів вербального й невербального професійного спілкування актора; створюються етюди для пошуку форм і засобів зовнішньої трансляції внутрішнього монолога персонажа як інструмента спілкування актора з глядачами; здійснюється робота актора над напрацюванням внутрішніх уявлень у процесі опанування авторського тексту та їх трансляція засобами вербального й невербального спілкування; відбувається опанування пластичного малюнка ролі, музичної партитури вистави та образотворчого складника, завдяки чому реалізується принцип синтетичності театру [6].

На *шостому* етапі підготовки кваліфікаційної вистави відбувається реалізація набутих умінь і навичок професійного спілкування як визначальної складової частини творчої діяльності у процесі створення вистави та її експлуатації на сцені навчального театру, а також оцінювання результатів роботи з формування процесу професійного спілкування актора впродовж репетиційного періоду, зокрема: спілкування з партнерами та колегами (суб'єкт – суб'єкт), спілкування зі сценічними об'єктами (світлом, музикою, глядачем) (суб'єкт – об'єкт), спілкування з предметами, що перебувають на сценічному майданчику (реквізитом, деталями костюму, деталями декорацій) (суб'єкт – предмет) [5].

Здійснюється аналіз роботи здобувачів вищої освіти ступеня «магістр» над усуненням недоліків сформованості вербальних і невербальних засобів професійного спілкування в більшості його аспектів; уточнюються завдання професійного спілкування у процесі роботи над виставою; формуються навички аналітичного ставлення актора до критичних зауважень як важливого складника професійної діяльності. Відбувається демонстрація якісного рівня опанування вмінь і навичок професійного спілкування в усіх його аспектах у процесі експлуатації вистави на сцені навчального театру, що сприяє реалізації принципу перетворення системи К. Станіславського як завершального етапу створення сценічного образу.

Висновки і перспективи подальших розробок у цьому напрямі. Отже, ефективність процесу формування вмінь і навичок професійного спілкування майбутнього актора відповідно до етапів підготовки кваліфікаційної вистави забезпечується послідовністю виконання навчальних завдань від простого до складного, дотриманням поетапного втілення колективного творчого задуму та успішного вирішення завдань професійного спілкування. Усвідомлення здобувачами вищої освіти ступеня «магістр» – майбутніми акторами – необхідності дотримання плану поетапної реалізації творчого задуму від «аналізу дії» до повного завершення роботи над виставою уможливорює ефективне впровадження у практику набутих умінь і навичок професійного спілкування та компетентностей у процесі створення творчих проєктів будь-якого рівня складності в майбутньому.

ЛІТЕРАТУРА

1. Абрамян В. Театральна педагогіка : навчальний посібник. Київ : Лібра, 1996. 224 с.
2. Алексюк А. Педагогіка вищої школи України. Історія. Теорія : підручник для студентів, аспірантів та молодих викладачів вузів. Київ : Либідь, 1998. 558 с.
3. Лимаренко Л. Тренінг із техніки мовлення : навчальний посібник. Херсон : Херсонський державний університет, 2014. 210 с.
4. Локарева Г. Художньо-естетична інформація в підготовці соціального педагога до професійного спілкування: теорія та практика : монографія. Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2007. 376 с.
5. Стадніченко Н. Генеза проблеми формування технічних засобів професійного спілкування акторів. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія «Педагогіка. Психологія. Філософія»*. 2015. Вип. 208. Ч. 2. С. 314–324.
6. Стадніченко Н. Професійне спілкування актора як засіб виявлення специфічних принципів театру. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2014. Вип. 36(89). С. 375–378.
7. Стадніченко Н. Формування готовності майбутнього актора до професійного спілкування в процесі репетицій вистави. *Методологічні та практичні проблеми професійної підготовки акторів і дизайнерів* : матеріали II Науково-методичного семінару, м. Запоріжжя, 29 листопада 2017 р. Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2017. С. 92–94.
8. Стандарт вищої освіти першого (бакалаврського) рівня вищої освіти в галузі знань 02 «Культура і мистецтво», спеціальності 026 «Сценічне мистецтво» : затверджений і введений у дію Наказом Міністерства освіти і науки України від 30 червня 2021 р. № 741 / Міністерство освіти і науки України.

URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2021/07/28/026-Stsenichne.mystetstvo-bakalavr.pdf>.

REFERENCES

1. Abramian, V. (1996). *Teatralna pedahohika: navchalnyi posibnyk [Theater pedagogy: study guide]*. Kyiv: Libra, 224 p. [in Ukrainian].
2. Aleksyuk, A. (1998). *Pedahohika vyshchoi shkoly Ukrainy. Istoriiia. Teoriiia: pidruchnyk dlia studentiv, aspirantiv ta molodykh vykladachiv vuziv [Pedagogy of the higher school of Ukraine. History. Theory: textbook for students, graduate students and young university teachers]*. Kyiv: Lybid, 558 p. [in Ukrainian].
3. Lymarenko, L. (2014). *Treninh iz tekhniky movlennia: navchalnyi posibnyk [Speech technique training: study guide]*. Kherson: Kherson State University, 210 p. [in Ukrainian].
4. Lokarieva, H. (2007). *Khudozhno-estetychna informatsiia v pidhotovtsi sotsialnoho pedahoha do profesiinoho spilkuvannia: teoriia ta praktyka: monohrafiia [Artistic and aesthetic information in the preparation of a social teacher for professional communication: theory and practice: monograph]*. Zaporizhzhia: Zaporizhzhia National University, 376 p. [in Ukrainian].
5. Stadnichenko, N. (2015). Heneza problemy formuvannia tekhnichnykh zasobiv profesiinoho spilkuvannia aktoriv [The genesis of the problem of forming technical means of professional communication of actors]. *Naukovyi visnyk Natsionalnoho universytetu bioresursiv i pryrodokorystuvannia Ukrainy. Seriiia "Pedahohika. Psykholohiia. Filosofiia" – Scientific Bulletin of the National University of Bioresources and Nature Management of Ukraine. Series "Pedagogy. Psychology. Philosophy"*, iss. 208, part 2, pp. 314–324 [in Ukrainian].
6. Stadnichenko, N. (2014). Profesiine spilkuvannia aktora yak zasib vyivlennia spetsyfichnykh pryntsyviv teatru [The actor's professional communication as a means of revealing the specific principles of the theater]. *Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh – Pedagogy of creative personality formation in higher and secondary schools*, iss. 36(89), pp. 375–378 [in Ukrainian].
7. Stadnichenko, N. (2017). Formuvannia hotovnosti maibutnoho aktora do profesiinoho spilkuvannia v protsesi repetytsii vystavy [Formation of the readiness of the future actor for professional communication during the rehearsals of the play]. *Materialy II Naukovo-metodychnoho seminaru "Metodolohichni ta praktychni problemy profesiinoy pidhotovky aktoriv i dyzaineriv" [Materials of the 2nd scientific and methodological seminar "Methodological and practical problems of professional training of actors and designers"]*, Zaporizhzhia, November 29, 2017. Zaporizhzhia: Zaporizhzhia National University, pp. 92–94 [in Ukrainian].
8. Ministry of Education and Science of Ukraine (2021). Standart vyshchoi osvity pershoho (bakalavrskoho) rivnia vyshchoi osvity v haluzi znan 02 "Kultura i mystetstvo", spetsialnosti 026 "Stsenichne mystetstvo": zatverdzheny i vvedenyi u diiu Nakazom Ministerstva osvity i nauky Ukrainy vid 30 chervnia 2021 r. № 741 [The standard of higher education of the first (bachelor) level of higher education in the field of knowledge 02 "Culture and art", specialty 026 "Scenic art": approved and put into effect by the Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine dated June 30, 2021 № 741]. Retrieved from: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2021/07/28/026-Stsenichne.mystetstvo-bakalavr.pdf> [in Ukrainian].